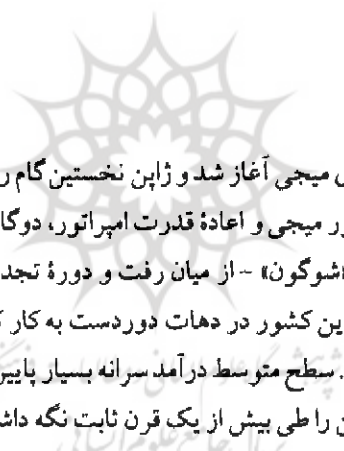

راز موفقیت ژاپن در تجدد*

ماروما آکی نوری

ترجمه: دکتر هاشم رجبزاده

در سال ۱۸۶۸ نهضت احیای میجی آغاز شد و ژاپن نخستین گام را به سوی تجدد برداشت. در این تاریخ با روی کار آمدن امپراتور میجی و اعاده قدرت امپراتور، دوگانگی مرجع حکومت - یکی دربار و دیگری حکومت نظامی «شوگون» - از میان رفت و دوره تجدد ژاپن نیز فرا رسید. در آن روزها ۸۰ درصد از کل جمعیت این کشور در دهات دوردست به کار کشاورزی اشتغال داشتند. صنایع جدید تقریباً وجود نداشت. سطح متوسط درآمد سرانه بسیار پایین بود و اکثر مردم از فقر رنج می بردند. کمبود غذا جمعیت ژاپن را طی بیش از یک قرن ثابت نگه داشته بود.

اما در طول ۱۱۰ سال از آن تاریخ تاکنون اقتصاد ژاپن پیوسته روبه رشد بوده است و ژاپن امروز از نظر بنیة اقتصاد ملی در جهان آزاد مقام دوم را پس از آمریکا دارد. اکنون ژاپن در مقام یکی از پیشرفته ترین کشورها همراه با آمریکا و اروپای غربی سهم عمده ای در ثبات و رشد اقتصاد جهان ایفاء می کند.

ژاپن تنها کشوری نبود که تلاش و مبارزه دشوار در راه تجدد را آغاز کرد. سیام (تایلند کنونی)، ترکیه و ایران و چندین کشور دیگر نیز به این تلاش برخاستند. شماری از آنها هم تا اندازه بسیار در این کار موفق شده اند، اما هیچکدام آنها از نظر توسعه اقتصاد ملی به پایه ژاپن پیش نرفته اند.

اینک باید دید که چه عاملی امکان چنین رشد اقتصادی سریعی به ژاپن داده تا آنجا که توانسته است خود را به پایه پیشرفته ترین ممالک جهان برساند.

می‌دانیم که اقتصاد ژاپن در سالهای پس از جنگ دوم تا اوائل دهه ۱۹۷۰ با نرخ اعجاب‌انگیز نزدیک به ۱۰ درصد در سال رشد می‌یافت.

اما تجدد اقتصادی و اجتماعی ژاپن پدیده زودرس و ناگهانی سالهای پس از جنگ دوم نبود. این جریان طی ۷۰ سال از زمان نهضت احیای میجی به بعد با آهنگ آرامی پیش می‌رفت. این زمینه و پایه‌ریزی بود که چنان رشد اقتصادی چشمگیر سالهای پس از جنگ را امکان‌پذیر ساخت.

در سال ۱۸۷۰، اندکی پس از آغاز نهضت احیای میجی، تولید ناخالص سرانه ژاپن ۲۵۰ دلار در سال (برحسب نرخ برابری ارز در سال ۱۹۷۰) برآورد می‌شد که معادل یک چهارم بریتانیا، پیشرفته‌ترین کشور آنروز جهان، بود. در سال ۱۹۰۰ تولید ناخالص سرانه ژاپن به ۴۰۰ دلار در سال افزایش یافته و به یک سوم بریتانیا رسیده بود. این رقم در سال ۱۹۳۷، کمی پیش از آغاز جنگ دوم، به ۹۰۰ دلار و به نسبت یک دوم بریتانیا رسید.

خلاصه آنکه مساعی در راه پیشبرد اقتصاد ژاپن با نهضت احیای میجی آغاز شد و با آهنگ روزافزون ادامه پیدا کرد. بر پایه این تلاشها بود که ژاپن توانست در سالهای پس از جنگ چنین نرخ رشد اقتصادی شگفت‌آوری را پیدا کند.

عوامل چهارگانه مؤثر در پیشرفت اقتصادی ژاپن

چهار عامل را می‌توان بر شمرده که مایه تجدد و پیشرفت اقتصادی در دوره نهضت احیای میجی و نیز زمینه رشد چشمگیر اقتصادی سالهای پس از جنگ دوم به‌نظر می‌آید.

عامل نخستین، تحرک وسیع اجتماعی است. نهضت احیای میجی به نظام طبقاتی اجتماع معمول در جامعه ارباب و رعیتی که تا آن زمان وجود داشت پایان داد و همه مردم برابر قانون حقوق مساوی یافتند. با طی مدارج عالی تحصیلی حتی روستازادگان هم می‌توانستند امید رسیدن به ریاست بنگاههای اقتصادی یا مقامات عالی اداری را داشته باشند.

پس از جنگ، ژاپن دارای نظام دموکراسی شد. اصلاحات ارضی امتیازات ملاکین را لغو کرد و به کشاورزان امکان داد که مالک زمینی بشوند که روی آن کار می‌کنند. نظام تسلط و انحصار سرمایه‌داران بر صنایع عمده که پیش از جنگ وجود داشت درهم شکسته شد. این اصلاحات احوال اجتماعی را به وضعی درآورد که در آن هر کس می‌توانست به مایه هوش و تلاش راه پیشرفت را بییماید. این وضع به سهم خود چنین بسیج و تحرک اجتماعی را - که شاید در بالاترین حد جهانی است - فراهم آورد.

عامل دوم اهمیتی است که مردم ژاپن به آموزش می‌دهند. این پدیده تازه و مربوط به پس از نهضت احیای میجی نیست. مردم ژاپن حتی در سالهای دور و دراز فتودالی هم به امر آموزش اهمیت بسیار می‌داده‌اند. یکی از سیاست‌های عمده حکومت جدید میجی ایجاد یک نظام آموزشی سراسری در ژاپن بود که بویژه بر آموزش اساسی اجباری تأکید داشت.

در سال ۱۸۸۰ تقریباً ۱۰۰ درصد کودکانی که به سن تحصیلی رسیده بودند به دبستان رفتند. پس از جنگ دوم تحصیل در دوره اول دبیرستان (یعنی تا کلاس نهم) هم اجباری شد. علاوه بر این، نسبت دانش‌آموزانی که بعد از این مرحله، در دوره دوم دبیرستان و سپس در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، ادامه تحصیل می‌دادند بتندی روبه افزایش نهاد. اگر پرسیده شود که چرا مردم ژاپن تا این اندازه به آموزش فرزندان‌شان توجه دارند و اهمیت می‌دهند پاسخ آنرا باید در تحرک اجتماعی عظیمی یافت که پیشتر از آن سخن گفته شد. با آموزش صحیح هر کس از آحاد ملت می‌تواند منطقاً امید رسیدن به رده‌های بالا در بنگاه‌های تجاری معتبر و در خدمات دولتی را داشته باشد.

از نظر اقتصادی چنین علاقه و توجه عمومی مردم به آموزش لزوماً کارگران قابل‌تر و کارآمدتری را بار می‌آورد که این عامل به نوبه خود در توسعه و پیشرفت تولید مؤثر است. عامل سوم عبارت از رقابت آزاد و سازنده در زمینه اقتصادی است.

در سال‌های منتهی به جنگ دوم صادرات عمده ژاپن منسوجات و بیشتر پارچه‌های ابریشمی و نخی ساده و نیم ساخته بود. در اوایل دوره میجی دولت به صنایع نساجی کمک کرد تا تکنولوژی جدید را از خارج وارد کنند و چند کارخانه نمونه تأسیس نمود. اما سوای این مساعدت‌ها توسعه صنعت نساجی کاملاً به تلاش و رقابت حاد تولیدکنندگان بخش خصوصی واگذار شد.

تا سال ۱۹۱۰ ژاپن امکان وضع هیچگونه عوارض بر واردات از خارج را نداشت. صنایع نساجی ژاپن از طریق رقابت دشوار و بی‌هیچگونه بهره‌گیری از کمک دولت و بی‌داشتن حق وضع عوارض بر منسوجات وارداتی، توسعه یافت.

پس از جنگ دوم نیروی اشغالی آمریکایی «زایاتسو» را که صنایع عمده را در انحصار خود داشت، منحل کرد. در نتیجه این اقدام رقابت میان تولیدکنندگان عمده سخت‌تر و فشرده‌تر شد. دارندگان و گرداندگان جوان و تازه برآمده صنایع (قدیمی‌ها به فرمان نیروی اشغالی تصفیه شده بودند) ناگزیر بودند که برای سالم درآمدن از عرصه چنین رقابت‌ها نهایت تلاش خود را برای نو ساختن تأسیساتشان به کار ببرند.

این رقابت سخت موجب سرمایه‌گذاری بیشتر در تأسیسات کارخانه‌ها شد که نتیجه آن نو شدن ماشین‌ها و مراحل تولید، توسعه تولید و بهبود کیفیت محصولات ساخته شده بود. این توسعه و پیشرفت موجب افزایش زودبزه مزد کارگران شد که طبعاً (۱) سطح زندگی آنها را بالا برد و (۲) بر نیروی رقابت جهانی ساخته‌های صنعتی ژاپن افزود. بدینسان صادرات ژاپن به میزانی به مراتب بیش از نسبت رشد بازرگانی جهانی روبه افزایش بوده است.

عامل چهارم علاقه و توجه استثنایی و پایدار است که دولت، صنایع و مردم ژاپن از هنگام باز شدن دروازه‌های این کشور به روی جهان خارج در اوایل دوره میجی، به افزایش صادرات داشته‌اند. خاک ژاپن از یک پنجم ایران بیشتر نیست اما جمعیت آن به مراتب فزون‌تر از ایران است (سه برابر جمعیت کنونی ایران). ژاپن عملاً هیچ تولید نفتی ندارد و در منابع معدنی و طبیعی هم بسیار

این کشور برای تأمین معاش جمعیت عظیم خود در سرزمین کوچک جزیره‌ایش هیچ راهی ندارد جز پرداختن به تولید صنعتی و صدور فرآورده‌های آن برای تحصیل ارز کافی که با آن بتواند غذا، سوخت و مواد خام از خارج بخرد. این وضع ژاپنی‌ها را ناگزیر داشت که به دنبال یافتن بهره‌برداری از بازارهای تازه برای مصنوعات خود در داخل و خارج باشند.

در پایان مبحث نگاه کوتاهی هم به سیاست‌های ژاپن که سهم عمده‌ای در نوسازی صنایع این کشور داشته است بیندازیم. موارد معدودی را از شرکت و فعالیت مستقیم دولت ژاپن در ترویج و اداره بعضی صنایع سراغ داریم. چند کارخانه ابریشم خام که در اوایل دوره میجی به دست دولت اداره می‌شد از نمونه‌های استثنایی بود. در واقع این کارخانه‌های ابریشم‌بافی هم چند سال بعد به بخش خصوصی فروخته شد.

البته دولت ژاپن در سالهای پیش از جنگ دوم در رشد صنایع جنگی کوشید و نیز در دهساله اول پس از جنگ، واردات بعضی کالاها را محدود ساخت.

جز این چند مورد استثنایی دولت ژاپن هرگز دخالت و شرکت مستقیم در صنایع نداشت است. کوشش دولت ژاپن صرفاً معطوف به ایجاد زمینه اساسی و مساعد برای رشد اقتصادی از راه اعتلای فرهنگ و آموزش کارگران بوده است.

پس از جنگ، دولت ژاپن چند برنامه اقتصادی بلند مدت تنظیم کرد اما هدف از این کار در اختیار گرفتن صنایع نبود بلکه مساعدت به آنها برای پیشرفت در جهت مطلوب بود.

نگاه کوتاهی به تاریخ تجدد ژاپن (چنانکه در این بررسی دیدیم) عوامل عمده‌ای را که مایه توفیق شگرف اقتصادی این کشور بوده است روشن می‌سازد. این موجبات همانا رقابت آزاد شوق آمیز میان صنایع، سطح فرهنگ متعالی ملت، عزم مردم به کار و کوشش و، سرانجام، تلاش پایدار صنایع برای پیشبرد نیروی رقابت محصولاتشان در سطح جهانی است. این موجب اخیر باتوجه به واقعیت زیر اثبات می‌شود:

آن دسته از کشورهای تازه صنعتی شده مانند کره جنوبی، تایوان و سنگاپور که سیاست اقتصادی مثبتی در جهت تشویق صنایع صادراتی در پیش گرفته‌اند به مراتب موفق‌تر از کشورهای بوده‌اند که اهمیت بیشتری بر صنعتی شدن صرفاً در حد خودکفایی و بی‌نیاز شدن از واردات از خارج، داده‌اند.

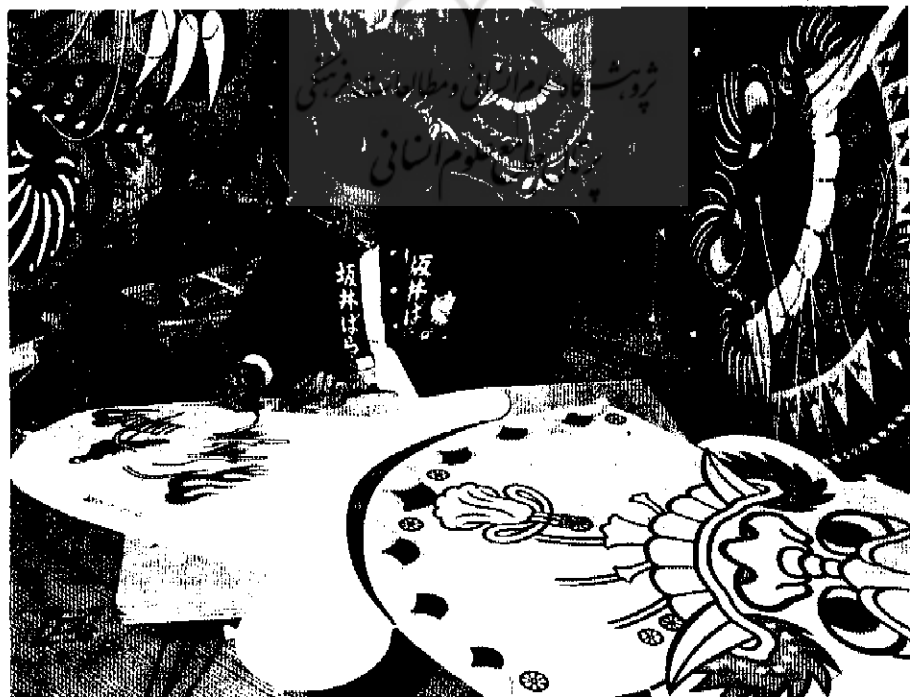

○ بودای ایستاده در طرف راست پیکره اصلی نشسته بودا در تالار اصلی معبد یاکوشی جی در نارا. این معبد از یادگارهایی که از ایران ساسانی به ژاپن آمده غنی است.

○ بشقاب سفال میناکاری شده موسوم به کۆتانی

○ هنرمند بادبادک‌ساز ژاپنی

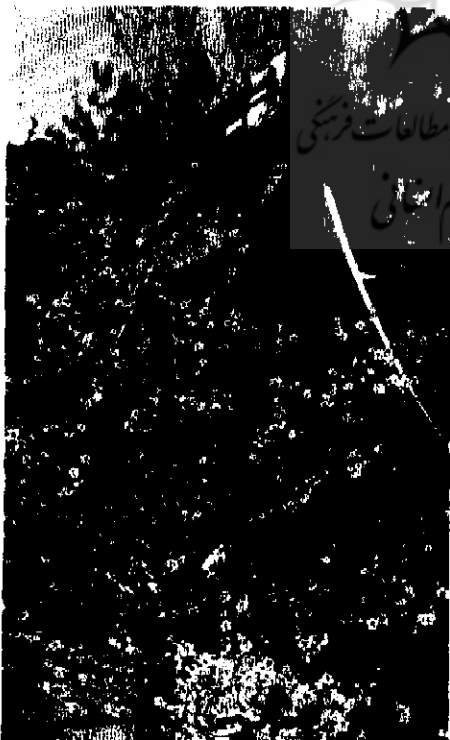

○ چند اثر از هیروشیگه تصویرگر نامی ژاپن از زندگی مردم قرون میانه (مجموعه در مسیر بزرگراه توکایدو)

منظره‌ای از بهار کیوتو

باغ آرای زاپنی

شهر دانشگاه علوم انسانی
مطالعات فرهنگی
پژوهش‌های فرهنگی